

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI:10.35774/app2023.02.006
УДК-340.12

Марія Братасюк,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії Львівського
національного університету

імені Івана Франка,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9216-0911>

Лілія Паращук,

кандидат юридичних наук, старший
викладач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2269-1626>

ПРАВОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЇЇ ЗНАЧИМІСТЬ ДЛЯ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ

В статті висвітлюється проблема правової ідентичності як важливого чинника правового розвитку та євроінтеграції сучасної України. Показано, що правова ідентичність є не субстанцією, а процесом, необхідною частиною буття індивіда, його обов'язком та передумовою ствердження людини як особистості. Ідентифікована в правовому сенсі людина стверджує себе реальним суб'єктом права, має розвинене почуття людської гідності, усвідомлює свої особистісні якості як суб'єкта права, засвоює способи правової поведінки, відчуває свою приналежність до правової спільноти, свого народу, приймає правову культуру, парадигму національного права тощо. Особливо значимим в правовій ідентифікації є здатність особистості реалізовувати свої невідчужувані природні права, творити, розвивати право, відповідати за його втілення, захищати його. Нецілісна, розірвана, суперечлива правова реальність має свої витoki у несформованості правової ідентичності громадян.

Саме ідентифіковані в правовому сенсі люди-особистості відповідальні за правові реформи, загалом за розвиток права, реальну правову євроінтеграцію України.

Ключові слова: розвиток права, правова реформа, правова ідентичність, правова євроінтеграція, творення права, захист права, законницька ідентичність, людина-особистість, правова культура, правова традиція.

Bratasiuk M., Parashchuk L.

Legal identity as a socio-cultural phenomenon and its significance for legal development

The article highlights the problem of legal identity and its role in legal development. The need for intensive formation of legal identity among citizens of modern Ukraine as a factor of Ukrainian legal development and legal European integration is emphasized. Legal identity expresses the identity of an individual and his/her self-awareness, self-awareness in law. It is an integral feature of personality, a condition for its formation. It is not a substance, it is a process, it is asserted as an interaction of identifications, the result of which is the individual's awareness of personal qualities, codes and stereotypes of thinking, ways of behaving. Identity is the duty of every person, a part of his personal being, which helps him/her to feel himself / herself as a person, to realize his/her own dignity.

A person identified in the legal sense asserts himself / herself as a real subject of law, has a developed sense of human dignity, is aware of his/her personal qualities as a subject of law, learns methods of legal behavior, feels his/her belonging to the legal community, his / her people, accepts the legal culture, the paradigm of national rights, etc. Particularly significant in legal identification is the ability of an individual to realize his/her inalienable natural rights, create, develop law, be responsible for its implementation, and protect it.

Legal identity implies a constant interaction between the integrity of our existence and the integrity of the legal sphere with its entire spectrum of conditions that surround us. It promotes a sense of predictability, the ability to predict aspects of legal life, events and patterns of behavior. If the integrity of the legal reality is violated, the legal identity will be far from complete, torn and unsettled, blurred.

The faster a person's national identity is formed, the faster the legal identity will be formed, although this interdependence is not automatic. People without a formed national legal identity feel indifferent about human rights, the problem of legal justice, etc. If there are many such people in the country, the problem of injustice in various forms will not have a basis for solution. Because it is the mature, really formed subjects of law, who have developed as people of the national type and citizens, who are responsible for the fate of national law, legal development, human rights, the rule of law, etc.

Keywords: *development of law, legal reform, legal identity, legal European integration, creation of law, protection of law, legal identity, human personality, legal culture, legal tradition.*

Постановка проблеми. Правову реформу не можна зводити лише до нормативно-знакових та інституційних змін, як це робиться в умовах української дійсності, бо в праві центральною проблемою є проблема суб'єкта права, його зрілості, його, так би мовити, якості. Іншими словами, це проблема формування правової ідентичності і українського народу, і окремих осіб. Спрямувати зусилля держави та громадянського суспільства на формування людини – особистості як суб'єкта права, на формування її правової ідентичності нині необхідно, бо саме такі люди віддані демократичним цінностям і принципам і готові їх захищати. В нинішній Україні ця проблема не може вважатися вирішеною, тому важливо зосередити на ній увагу і теоретично, і практично.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти зазначеної вище проблеми досліджували Українські науковці: О. Атоян, Н. Бордун-Комар, В. Братасюк, П. Захарченко, Ю. Лобода, М. Мірошниченко, О. Мурашин, С. Павлов, Х. Хвойницька, О. Шевченко, А. Шевцова та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11, 12], а також зарубіжні: Е. Еліот, Х.П. Гленн, А.Кауфман., Е. Макінтайр, В.Цируль [14; 15; 16]. Серед аналізованих аспектів заслуговують на увагу такі як: осмислення поняття правової ідентичності, правової традиції, їх складових, значимості для правового розвитку, поняття людини-особистості як суб'єкта права, його характеристики, проблема правового реформування в сучасній Україні тощо. Проте проблему правової ідентичності як соціокультурного феномена можна віднести до малорозроблених, тому її дослідження нині на часі.

Мета і завдання дослідження. На підставі дослідження наукових джерел розкрити правову ідентичність як соціокультурний феномен, показати її ціннісно-сміслову структурування та значимість для правового розвитку, євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лише недавно українська правова галузь знання, що поволі долає легістські засади, почала вважати людину центральним елементом правової реальності, тому нічого дивного немає в тому, що проблема правової ідентичності потребує нині глибинного дослідження. Українці в чинній Конституції України задекларували курс на побудову правової держави та на євроінтеграцію. Завдання доволі складне, до його виконання дотичний цілий комплекс чинників різного плану. Але суспільство може отримати статус правового не тоді, коли воно збільшує нормативні акти у геометричній прогресії, і не тоді, коли всі прокурори і судді сидять на робочих місцях, як у нас багато хто вважає, а при

умові, що його громадяни склалися як повноцінні суб'єкти права, коли вони в переважній більшості сформували свою правову ідентичність.

Поняття ідентичності (*identicus* – однаковий, подібний) загалом виражає тотожність, усталеність індивіда та його самосвідомості, це знання людини про себе, усвідомлення себе. Ідентичність є невід'ємною рисою особистості, вона є умовою її формування. Ідентичність сприяє ствердженню цілісності та духовно-душевній неповторності кожного індивіда. Характеристики ідентичності можна простежити в розкритті особистісних якостей людини, рисах її характеру, в ціннісно-смыслових орієнтирах тощо [17]. Дослідники виділяють два рівні ідентичності: особистісний та соціальний. Особистісний – це визнання власної унікальності, а соціальний – відчуття своєї приналежності до певної спільноти: нації, народу, виробничого колективу і т.п. Ідентичність – це вислід ідентифікації на засадах дії механізмів порівняння себе з іншими, ототожнення з ними та розрізнення [17].

Ідентичність людини – це не субстанція, це процес [18], вона стверджується як взаємодія, взаємозалежність ідентифікацій, в результаті чого індивід усвідомлює свої особистісні якості, коди та стереотипи мислення, способи поведінки. Вона створює власний суб'єктивний, унікальний, цілісний образ свого «я» як результат власного життя [9]. Ідентичність допомагає людині відбутися повноцінною особистістю у розмаїтті соціокультурних відносин, визначати базові цінності, ідеали, творити смисли буття тощо [19].

Наша ідентичність – це наше самоусвідомлення, тобто те, якими ми є реально, відображення нашого вибору, бачення нас іншими. Становлення особистості й формування її ідентичності відбувається у процесі засвоєння соціального досвіду й зумовлено найрізноманітнішими чинниками: від впливу сім'ї та друзів, різних соціальних інститутів, політики, права, моралі тощо. Будучи динамічним, рухливим утворенням, ідентичність вимагає людських зусиль. Зріла, розвинена ідентичність, дає людині можливість зберегти свою тожсамість, самовизначатися, бути відповідальною. І навпаки, люди з розмитою, незрілою ідентичністю часто деперсоніфіковані, без перспектив на майбутнє, без відповідальності за вчинене, без турботи про інших тощо.

Важливо зазначити, що соціальна ідентичність передбачає віднесення себе до певної спільноти людей, її буття, прийняття її цінностей, смыслового простору, кодів мислення і поведінки тощо. Вибір певної ідентичності диктується її значимістю для людини. Зазвичай, національна ідентичність та юридичний статус громадянства корелюються. У особистості з'являються суб'єктивне відчуття належності до національної спільноти, прийняття її культури, знаково-символічного виміру, спільнотних норм і цінностей, прагнення до спілкування з її представниками тощо [12]. Соціальна ідентичність значима для людини, оскільки надає їй діяльності суспільне визнання, повагу і, в кінцевому підсумку, може визначати сенс її буття як суспільний, так і індивідуальний [18, с. 518].

Нині ідентичність є життєвою потребою і одночасно обов'язком кожної людини, частиною її особистого буття, може визначальним чином впливати і на її майбутнє. Але найважливіше, мабуть, – допомагає людині відчути себе особистістю, усвідомити власну гідність.

Правова ідентичність – один із різновидів соціальної. Ідентифікована в правовому сенсі людина мислить і стверджує себе реальним суб'єктом права, має розвинене почуття людської гідності, усвідомлює свої особистісні якості як суб'єкта права, коди та стереотипи правового мислення, способи правової поведінки, відчуває свою приналежність до правової спільноти, якою є її народ, приймає правову культуру, ціннісно-смысловий, знаково-символічний вимір певного національного права тощо. Особливо значимим в правовій ідентифікації є здатність особистості реалізовувати свої невідчужувані природні права, стверджувати своє «я» в праві, творити право, бути відповідальним за його втілення, захищати порушене право. Тобто, зрілість суб'єкта права виражається його активністю, діяльним ставленням до права, до себе самого та суспільства.

Чим зрілішим в плані правової ідентифікації є суспільство, тим кращі шанси воно має для творення правового життя, тим вищий рівень правового розвитку воно демонструє. Свідченням цього є правовий розвиток сучасних західних держав, де ствердження правових цінностей, стандартів прав людини, верховенства права є не декларацією, а реальністю. Сучасна Україна має доволі непросту проблему з реформуванням правової сфери. Розбалансованість різних елементів правової реальності, співіснування залишків псевдоправового тоталітарного минулого на практиці та елементів сучасного правового світогляду, мислення, ідеології тощо, зневага до прав людини, правових принципів та цінностей, стандартів права, відсутність справедливої незалежної судової влади, наявність масиву неправового законодавства і т. п. – все свідчення тотальної кризи правової сфери, яка, в значній мірі, зумовлена не сформованістю українців як реальних суб'єктів права, розмитістю їх правової ідентичності.

Будь яка цілісна, довершена, чітка ідентичність – це утопія. Правова ідентичність не є винятком. Її, як і інші, треба мислити як процес, вона «безперервно формується і трансформується» залежно від того, в які культурні системи ми потрапляємо, як ми в них адаптуємося, як ми їх сприймаємо, як вони нас сприймають тощо. Правова ідентифікація як власнесприйняття самого себе в праві, або ж самоідентифікація постійно перебуває у взаємодії із зовні наданою колективною правовою ідентичністю, Проте ця взаємодія не завжди являє собою гамонійний і плідний обмін, вона може породжувати і негативні наслідки [20, с.184].

Правова ідентифікація на особистому рівні – це усталене і мінливе, залежно від чуттєвого сприйняття правової реальності, це відчуття правового простору, відчуття належності до кола правових сутностей, правової ідеології, правових цінностей, національної правової спільноти, правових ритуалів, звичок, моделей поведінки тощо. Правова ідентичність є своєрідним способом поєднання свідомо розпізнаваної частини та нерозпізнаваних елементів. Науковці зазначають, що саме таке поєднання забезпечує відносну неперервність нашого відчуття власного «я» в правовій реальності [20, с. 196].

Правова ідентичність передбачає постійну взаємодію між цілісністю нашого буття та цілісністю правової сфери з усім її спектром обставин, умов, що нас оточують: ідей та образів, розмаїтих дискурсів, наративів та артефактів минулого, сьогодення та майбутнього, в межах яких ми визначені. Вона зумовлює відчуття передбачуваності та певним чином здатність прогнозувати більшість аспектів правового життя, події та моделі поведінки [20, с. 198–199], що створює відчуття позитивної влаштованості та відносно усталену ідентичність, здатність осмислено взаємодіяти з іншими суб'єктами права та різними елементами правової реальності.

Якщо ж порушено цілісність правової реальності, якщо її елементи не наповнені гуманістичним змістом, якщо в ній панують або переважають державоцентрична ідеологія, наративи та артефакти (предмети, засоби, способи діяльності, символи, знаки, образи), то, відповідно, і правова ідентичність буде далеко не цілісною, розірваною та неусталеною, а то й взагалі розмитою [21]. Такий стан правової ідентичності можна виявити у значній частини населення сучасної України, на жаль. Це нескладно пояснити, зважаючи на стан української правової реальності останніх десятиліть, адаптації до нових українських умов залишків тоталітарної законницької спадщини: законницької доктрини, яка обслуговувала доволі успішно радянський режим, низку радянських законів, що тривалий час були чинними в незалежній Україні, не-реформовані правові інституції тощо. А, оскільки, значна частина дорослого населення країни належать до «червоного типу людини» (С. Алексієвич), то, зрозуміло, що вони, маючи вже сформовану радянську законницьку (не правову! – курсив М.Б.) ідентичність, яка давала їм відчуття усталеності та влаштованості, з великими труднощами відмовляються від неї, приймаючи нові реалії правового життя, які, все-таки, з'являються, переживають відчутний дискомфорт, формуючи уже *правові* відчуття, сприйняття та осмислення елементів українського права.

Чим швидше у людини формується національна ідентичність, тим швидше сформується і правова, хоча, звісно, ця взаємозалежність не є автоматичною. В нинішній Україні спостерігається немало випадків неприйняття людьми зі сформованою національною ідентичністю тих елементів української правової реальності, які, будучи належними до радянської псевдоправової реальності, були адаптованими до нових реалій життя і гальмують нині правовий розвиток. Це властиво людям, яких умовно можна віднести до «проєвропейського типу» людини, тобто, того типу людей, які відчувають себе українцями-європейцями, а не малоросами чи новоросами. Ця правова ідентичність формується почасти суперечливо, проте відчуття українського культурного простору, відчуття приналежності до української спільноти, українства, його духу, права, правової традиції, її наративів, смислів та цінностей тощо зумовлюють подолання збанкрутілої законницької ідентичності і ствердження саме української правової. Такі люди є рушійною силою реалізації євроінтеграційних прагнень України, в т.ч. правових [18].

Але багатьом нашим співвітчизникам не вдалося сформуватися реально як людям українського національного типу. Формально вони - українці, громадяни України із паспортами держави Україна. Але реально вони не відчувають своєї приналежності до українства, і це велика проблема, яка відчутна не лише в культурному та політичному планах. Вона впливає також на правову ідентичність, оскільки вони віддають перевагу не лише російській культурі, але й російській державності та російській законницькій реальності, тому брали участь у т.з. «референдумах», багато хто із них не бачив у вічі Конституції України, зневажає українське законодавство, не чув нічого про верховенство права і не хоче чути. Нинішня російсько-українська війна змусила багатьох наших співвітчизників зробити вибір на користь української ідентичності, і це, звісно, позитивний процес. Проте далеко не всі, хто втік від війни зі східної та південної України, реально відчули свою приналежність до української спільноти та державності із її правом. Процес

ідентифікації національної та правової не завершився, він триває. А ще є десятки тисяч українців Криму та Донбасу, яким ще належить повернутися до себе в майбутньому і стати українськими громадянами та українськими суб'єктами права не формально, а реально.

Чим небезпечна розмита, несформована правова ідентичність? – Так само як люди без національної громадянської ідентичності залишаються всього лиш «громадянами Всесвіту» і їм байдуже, що відбувається із їх країною і народом, так само і люди без національної правової ідентичності почувають себе байдужими щодо прав людини чи проблеми правової справедливості в їх країні. Якщо таких людей чимало в країні, то проблема неправа у різних формах не буде мати підґрунтя для вирішення. Бо саме зрілі, реально сформовані суб'єкти права, які склалися як люди національного типу та громадяни, є відповідальними за долю національного права, правовий розвиток, права людини, верховенство права тощо [13; 18; 21].

Правова ідентифікація передбачає відчуття національного правового простору, знання та усвідомлення національної правової традиції, а в її межах – національного образу права, специфіку правової системи, відображення динаміки історичного буття правової системи, формування і реалізації правових норм, відтворення правових приписів у моделях правової поведінки тощо. Одна із найбільш важливих рис правової ідентичності – це визнання себе як суб'єкта права, визнання інших рівноцінними собі в праві і визнання самого права [22]. Без цього визнання немає підстав говорити про людину зі сформованою в правовому сенсі ідентичністю. Визнання людиною самого права як форми буття загальнолюдських цінностей в якості основи повноцінного людського розвитку – це базовий крок в процесі правової ідентифікації. Це визнання означає готовність прийняти право як рівну міру справедливості у розмаїтті форм для всіх суб'єктів права в якості фундаментального регулятора суспільних відносин, навіть більше – як способу життя. Це нелегко, для цього потрібний сучасний правовий світогляд, таке ж правове мислення, просто висока освіченість людини як суб'єкта права. Визнання права (не просто закону, а все-таки, права!) – це передумова визнання людиною себе як суб'єкта права, тобто, усвідомлення і реальне втілення людиною таких якостей як: володіння сучасним правовим мисленням, здатність творити право у розмаїтих формах, реальне ствердження своїх невід'ємних прав, якнайповніше використання права, реальна готовність захищати порушені права, відновлювати справедливість як норму життя, нести відповідальність за використання рівної міри свободи тощо.

Не менш важливим кроком в правовій ідентифікації є визнання іншого рівноцінним собі в праві. Це, можливо, найважче здійснити, бо люди часто керуються власним егоїзмом, приватним інтересом, який переважає над загальним. І треба докласти зусиль, втамувати зайве честолюбство, щоб змоделювати і здійснити поведінку, ґрунтовану на принципах права. Чим швидше людина готова це зробити, тим зрілішим суб'єктом права вона є. Саме такі люди стають відповідальними за розвиток права в країні, готові долати кризу в праві, шукати і знаходити способи і засоби подолання кризових явищ тощо. Таких людей в сучасній Україні стає все більше, вони складають стрижень громадянського суспільства, хоча цей процес становлення української людини-особистості як суб'єкта права відбувається не так швидко, як хотілося б в силу об'єктивних та суб'єктивних причин. Їх має бути значно більше, тоді прогресивні зміни на шляху до правової держави та євроінтеграції в нинішній Україні будуть реальними і незворотними.

Висновки. Дослідження наукових джерел дає підстави зробити висновок, що правова ідентичність передбачає взаємозалежність між цілісністю нашого буття та цілісністю правової сфери з усім її спектром обставин, умов, що нас оточують. Вона є не субстанцією, а процесом. Ідентифікована в праві людина мислить і стверджує себе реальним суб'єктом права, має розвинене почуття людської гідності, усвідомлює свої особистісні якості як суб'єкта права, коди та стереотипи правового мислення, способи правової поведінки, відчуває свою приналежність до правової реальності, до правової спільноти, якою є її народ, вона приймає ціннісно-смысловий, нормативно-знаковий вимір певного національного права тощо. Національна ідентичність та правова тісно взаємопов'язані, постійно взаємозалежні. Саме ідентифіковані в правовому сенсі люди-особистості відповідальні за правові реформи, загалом за розвиток права, реальну правову євроінтеграцію України.

Список використаних джерел

1. Атоян О. М. Селянська правосвідомість в історико-правовій реальності 1917–1921 років (на прикладі повстанського руху на чолі з Нестором Махном) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 40 с.
2. Бордун-Комар Н. І. Захист прав людини в Україні в контексті основних типів право розуміння: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.12. Київ, 2021. 247 с.

3. Братасюк В. М. Правосуб'єктність індивіда в легістській доктрині. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Право.* 2018. № 3 (61). С. 196–200.
4. Братасюк М. Г., Росоляк О. Б. Принципи та норми права в контексті самовизначення людини - особистості як суб'єкта права. *Актуальні проблеми правознавства. Збірник наукових праць.* 2017. Випуск 2. Тернопіль. ТНЕУ. С. 5–11.
5. Захарченко П. П. Історія українського права : навч. посіб. Київ: ВД «Освіта України», 2019. 436 с.
6. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів : Світ, 2009. 87 с.
7. Мірошніченко М., Мурашин О. Методологічна роль локальних та загальних правових традицій у формуванні правового стилю як критерію типології правових систем / Братасюк М., Мурашин О., Темченко В. та ін. *Контамінація раціонального та ірраціонального в методології правознавства.* К.: Вид-во Європейського ун-ту. 2013. 262 с. С.173–197.
8. Павлов С. С. Про визначення традиції права України. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов та ін.; О.: Юрид. л-ра, 2009. Вип. 45. С. 86–95.*
9. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. *Право України.* 2010. № 2. С. 36–43.
10. Хвойницька Х.М. Легітимація природного права в Україні та європейська юснатуралістична традиція: дис. ... к.ф.н. : 09.00.05. Львів, 2013. 199 с.
11. Шевченко О.О., Вовк О.Й., Капелюшний В.П. та ін.. Історія українського права./За ред.. О.О.Шевченка. Київ: Олан, 2001. 214 с.
12. Шевцова А. Відродження та розвиток національної правової традиції як засада правового реформування сучасної України. *KELM (Республіка Польща).* 2020. № 4 (32). С. 203–209.
13. Shevtsova, A. and other. Content of human legal value within positivist type of legal understanding. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues,* 2022, Volume 25, Special Issue 4, P.1–7.
14. Glenn H. P. Doin the Transsystemic : Legal Systems and Legal Traditions / *McGill L.J.* 2005. Vol. 50. P. 873.
15. Kaufmann A. Rechtphilosophie Im Wandel. Stationenines Wegen. Frankfurt, Moskva, 1987. 296 S.
16. Wojciech Cyrul, Bartosz Brozek. Globalny system prawa. *Studia z filozofii prawa / pod redakcją Jerzego Stelmacha.* Krakow: Wydawnictwo Unawersytetu Jagiellonskiego, 2003. S. 93–111.
17. Освітня платформа «Критичне мислення». URL: <https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-identychnist-lyudyny-rozrobka-drugogo-uroku-kursu-gromadyanska-osvita/> (дата звернення: 10.05.2023)
18. Братасюк В., Братасюк М., Гришук О. Сучасний українець як соціальний тип людини: прагнення гідності та «політика скривдженості» (Ф.Фукуяма) *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 518–521.
19. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності та політика скривдженості. Київ: Наш формат. 2020. 185 с.
20. Пападопулос Р. У чужому домі. Травма вимушеного переміщення, шлях до розуміння і одужання. Київ. Лабораторія. 2023. 411 с.
21. Братасюк В.М. Правосуб'єктність індивіда в легістській доктрині. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Право.* 2018. № 3 (61). С. 196–200.
22. Братасюк М. Г., Братасюк В. М. Принцип визнання як необхідна засада становлення людини-особистості як суб'єкта права. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2021. № 1. С. 22–29. URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3Ftoken%3DqGC6PJDwvuBU8twhWafwqVFIGw7R6-Y7XhILGvm7j6kRMlrBaVI8A9KZUDg4x (дата звернення: 14.05.2023)

References

1. Atoyan, O. M. (2008). *Selyanska pravosvidomist v istoryko-pravoviy realnosti 1917–1921 rokiv (na prykladi povstans'koho rukhu na choli z Nestorom Makhnom) [Peasant legal consciousness in the historical and legal reality of 1917–1921 (on the example of the insurgent movement led by Nestor Makhn)].* Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bordun-Komar, N. I. (2021). *Zakhyst prav lyudyny v Ukrayini v konteksti osnovnykh typiv pravo rozumynnya [Protection of human rights in Ukraine in the context of the main types of the right of understanding].* Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

3. Bratasyuk, V. M. (2018). Pravosub'yektnist indyvida v lehistskiy doktryni [Legal personality of an individual in the legal doctrine]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 3 (61), 196 -200 [in Ukrainian].
4. Bratasyuk, M. H. & Rosolyak, O. B. (2017). Pryntsypy ta normy prava v konteksti samovyznachennya lyudyny - osobystosti yak suyekta prava [Principles and norms of law in the context of self-determination of a person - an individual as a subject of law]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual problems of Law*, 2, 5-11 [in Ukrainian].
5. Zakharchenko, P. P. (2019). *Istoriya ukrayinskoho prava [History of Ukrainian law]*. Kyiv: VD «Osvita Ukrainy» [in Ukrainian].
6. Loboda, Yu. P. (2009). *Pravova tradytsiya ukrayinskoho narodu (Fenomen ta obyekt zahalnoteoretychnoho dyskursu) [Legal tradition of the Ukrainian people (Phenomenon and object of general theoretical discourse)]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
7. Miroshnychenko, M. & Murashyn, O. (2013). Metodolohichna rollokalnykh ta zahalnykh pravovykh tradytsiy u formuvanni pravovoho stylyu yak kryteriyu typolohiyi pravovykh system [The methodological role of local and general legal traditions in the formation of legal style as a criterion for the typology of legal systems]. *Kontaminatsiya ratsionalnoho ta irratsionalnoho v metodolohiyi pravoznavstva – Contamination of rational and irrational in the methodology of legal science*. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeys'koho universytetu, 173-197[in Ukrainian].
8. Pavlov, S. S. (2009). Pro vyznachennya tradytsiyi prava Ukrainy [On defining the tradition of Ukrainian law]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*, 45, 86-95 [in Ukrainian].
9. Maksymov, S. (2010). Prava lyudyny: universalnist i kulturna riznomanitnist' Human rights: universality and cultural diversity]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2, 36-43 [in Ukrainian].
10. Khvoynitska, Kh. M. (2013). *Lehitymatsiya pryrodnoho prava v Ukraini ta yevropeyska yusnaturalistychna tradytsiya [Legitimation of natural law in Ukraine and European naturalistic tradition]*. Candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
11. Shevchenko, O. O., Vovk, O. Y., Kapelyushnyy, V. P. et al. (2001). *Istoriya ukrayinskoho prava [History of Ukrainian law]*. Kyiv: Olan [in Ukrainian].
12. Shevtsova, A. (2020). Vidrodzhennya ta rozvytok natsionalnoyi pravovoyi tradytsiyi yak zasada pravovoho reformuvannya suchasnoyi Ukrainy [Revival and development of the national legal tradition as the basis of legal reform in modern Ukraine]. *KELM*, 4 (32), 203-209 [in Polish].
13. Shevtsova, A. and other (2022). Content of human legal value within positivist type of legal understanding. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 25 (4), 1-7 [in English].
14. Glenn H. P. & McGill, L. J. (2005). *Doin the Transsystemic: Legal Systems and Legal Traditions*, 50, 873 [in English].
15. Kaufmann, A. (1987). *Rechtphilosophie im wandel. Stationenines Wegen*. Frankfurt. Moskva [in Germany]
16. Cyrul, W., Brozek, B. (2003). *Globalny system prava. Studia z filozofii prava. pod redakcja Jerzego Stelmacha*. Krakow: Wydawnictwo Unaverytetu Jagiellonskiego, 93 -111 [in Polish].
17. *Sayt osvitoyni platformy «Krytychne myslennya» [Website of the educational platform «Critical thinking»]*. Retrieved from <https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-identychnist-lyudyny-rozrobka-drugogo-uroku-kursu-gromadyanska-osvita/> [in English].
18. Bratasyuk, V., Bratasyuk, M., & Hryshchuk O. (2022). Suchasnyy ukrayinet yak sotsialnyi typ lyudyny: prahnennya hidnosti ta «polityka skryvdzhenosti» (F.Fukuyama) [Modern Ukrainian as a social type of person: striving for dignity and the «politics of grievance» (F. Fukuyama)]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 12, 518-521 [in Ukrainian].
19. Fukuyama, F. (2020). *Identychnist. Potreba v hidnosti ta polityka skryvdzhenosti [The need for dignity and the politics of grievance]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
20. Papadopoulos, R. (2023). *U chuzhomu domi. Travma vymushenoho peremishchennya, shlyakh do rozuminnya i oduzhannya [In someone else's house. The trauma of forced displacement, the path to understanding and recovery]*. Kyiv: Laboratoriya [in Ukrainian].
21. Bratasyuk, V. M. (2018). Pravosub'yektnist indyvida v lehistskiy doktryni. Derzhava ta rehiony [Legal personality of an individual in the legal doctrine]. *Naukovo-vyrobnychyy zhurnal. Seriya: Pravo – Scientific and industrial journal. Series: Law*, 3 (61), 196-200 [in Ukrainian].
22. Bratasyuk, M. H. & Bratasyuk V. M. (2021). Pryntsyp vyznannya yak neobkhdna zasada stanovlennya lyudyny-osobystosti yak sub'yekta prava [The principle of recognition as a necessary basis for the formation of a person-personality as a subject of law]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava -*

Philosophical and methodological problems of law, 1, 22-29. Retrieved from https://fileview.fwdcdn.com/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3Ftoken%3DqGC6PJDwvuBU8twhWafqwVF1Gw7R6-Y7XhILGVm7j6kRMIrBaVI8A9KZUDg4x [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.06.2023